

2.2. АОРИСТ

2.2.1. Атематски аорист

Архаичан тип аориста, назван тако што у њему — као и у атематском презенту (1.1) — наставци приступају без посредства тематског вокала чистом корену (отуда и коренски, радикални аорист), у класичном атичком заступљен само активним облицима од коренова на дуг вокал, док се у хомерском језику још срећу и медијални облици, такође од коренова на *r*, *n* и *l*: ἔβη = стинд. *ágāt* < **e-g^heH₂-t*; ἔστη = стинд. *ásthāt* < **e-steH₂-t*, ἔφῶ = стинд. *abhūt* < **e-bhuH-t*; ἄπ-έδρα, ἔφθη, ἔγνω; хом. ὤρτο = стинд. *ārta* „скочи“, хом. ἔκταν „убише“ 3.пл., (ἀπ-)έκτατο „би убијен“ < *ἔ-κτῦ-το,¹¹⁸ хом. ἔ-φθι-το, φθίμενος, уп. стинд. вед. импт. *kṣidhí* ‘уништи!’.¹¹⁹ Првобитно *e*-база у индикативу,¹²⁰ оптативу и партиципу актива, као и у конјунктиву, иначе нулска.

2.2.1.1. У грчком постоји неколико асигматских аориста са тематским *α*, који се тумаче као преобличени атематски аористи: ἔχε(φ)α, хом. ἔχευα < **e-g^hheu-m*, аналогијом према првом лицу ἔχεας, ἔχεε уместо *ἔχευς, ἔχευ;¹²¹ ἦνευκα¹²² контаминирано од 1.сг. *ἦνεκα < **e-H₁nek^h-m* (уп. стинд. *ánat* < **é-H₁nek^h-t*) и 3.пл. *ἦνευ < **e-H₁nk^h-ént*;¹²³ ἐπρίατο уместо *ἔπριτο према 3.пл. ἔπριαντο < **e-k^hriH₂-ento* (уп. горе 1.1.3.3 са нап. 13).

2.2.1.2. к-аорист

Посебну подврсту атематског аориста чини „карра“-аорист, назван тако што се у једнини актива *e*-база корена проширује са *-k-*, док у осталим облицима долази нулска база без тога проширења. Грчки поседује три таква аориста, од којих два имају паралеле у италском: ἔ-θη-κα < **e-dheH₁-k-m*, ἔθεμεν < **e-dhH₁-me*, уп. лат. перф. *fēcī*, ἦκα, хом. ἔηκα < **e-ḡH₁-k-m*, уп. лат. *iēcī*;¹²⁴ ἔδωκα < **e-deH₃-k-m*. Као и код ἔχεα (2.1.1) и у сигматском аористу (2.3), *α* < **m* се из првог проширило на друго лице у својству тематског вокала, такође 3.сг. ἔδωκε као ἔδειξε. Порекло суфикса *k* можда је протеза иза ларингала у хијату, слично као што се иза *u* пред вокалом развија *v*, иза *i* — *j*.

¹¹⁸ Од κτείνω < κτέννω (1.2.3), стинд. *kṣan-oti* (1.1.3.2) < пране. **iken-*. Класични аорист сигм. ἔκτεινα < *ἔκτενσα.

¹¹⁹ Презент φθίνω, јон. φθίνω < *φθινφω, тематизовано од *φθίνῶμι (1.1.3.2) а ово од **dhg^hhi-neH-mi* > стинд. *kṣiṇāti* (1.1.3.3).

¹²⁰ 3.пл. хом. ἔβῶν / βῶν, ἔστῶν / στῶν објашњавају се дејством Остхофовог закона пре отпадања завршног *-t*:

**e-steH₂-nt* > *ἔστῶντ > *εστῶντ > *εστῶν. Напротив, облик двојине хом. βῶτην поред βήτην могао би одражавати нулску базу **g^hH₂-*, али се може тумачити и друкчије (аналогијом према коренским презентима или извођењем од суплетивне основе *g^hem-* / *g^hm-* (1.2.4).

¹²¹ Али хом. ἔχυτο, атематски аорист са нулском базом у медију.

¹²² Јон. ἦνευκα, ἐνεῖκα је другог порекла: *ἐν-εῖκα, од корена који је у ἴκω.

¹²³ Исти корен у стел. **нести**, **носити**, (сигматски) аорист **нѣсѣ**.

¹²⁴ У латинском се *-k-* проширило на све облике: коњ. *faciat*, такође оск. *fakiiad*, *iacio*.

2.2.2. Тематски („јаки“) аорист

Као и тематски презенте, изводи се додавањем суфикса *e/o* у својству „тематског вокала“¹²⁵ на корен, најчешће на његову нулску базу, по правилу тамо где је у презенту *e*-база. Категорија је праиндоевропска, и паралеле се могу наћи у другим ие. језицима: εἶδε 3.сг. < *ǵʰide = стинд. *ávidat*, јерм. *egit* „нађе“ < **e-uid-e-t*; хом. ἤλυθε¹²⁶ = стинд. *áruhat* „досеже“, стир. *luid* „дође“ < *(*e*-)H₁*ludh-e-t*; ἔφουγε : лат. *fūgi*¹²⁷ < **e-bhugh-e-t*. Овај тип аориста ширио се у грчком код коренова на консонант на рачун старијих образовања: ἦνευκον (старије ἦνευκα 2.1.1), ἔκτανον (старије хом. ἔκτατο 2.1), ἔλιπε = јерм. *elik*^c, али стинд. атем. *rik-thāḥ* 2.сг. инд. мед.; ἔσχε али стинд. атем. *sah-yāḥ* 2.сг. опт.; ἐγύνετο али стинд. атем. *á-jan-i* 1.сг. инд. мед. Тематизација је најчешће полазила (као и код назалних презенте, 1.1.3.2) од 3.пл. инд.: ἔδρακε према ἔδρακον < **e-drk-ont* (уместо старијег *-ent*) : стинд. атем. *ádr̥san* < **e-dr̥k-ent* 1.сг. инјунктива *dars̥-am* < **der̥k-m*.¹²⁸

2.2.2.1. Редуликовани тематски аорист

Нулска база корена, вокал *e* у редуликацији вокал. И ова врста је праиндоевропска. У класичном језику примери су ретки и, услед фонетских развоја, непрозирне структуре: εἶπον, εἶπε хом. ἔειπε < **εγεipe* = стинд. *ávocat* 1.сг., *ávocat* 3.сг. < **é-ue-uk^m-o-m*, **é-ue-uk^m-e-t*.¹²⁹ Слично се може објаснити и εὔρειν < **ue-ur-e-*. Са „атичком редуликацијом“ у класичном језику још само ἀγαγεῖν. Хомерски пружа више примера: πεπιθεῖν према класичном нередуликованом ἔπιθον, ἔ-πε-φνε¹³⁰ : авест. *ja-gn-a-t* < *(*e*-)g^m*e-g^mn-e-t*, τε-ταγ-ών парт. уп. лат. pf. (< aor.) *te-tig-ī*; ἀραρεῖν. Редуликовани атематски аорист, познат из староиндијског, није се очувао у грчком као категорија, али код Хомера од корена **k^mleu-* ‘слушати’ поред нередуликованих облика, тематских (ἔκλυον, уп. стинд. *śruvam*) или атематских (impt. 2.сг. κλῦθι : стинд. *śrudhī*, 2.пл. κλῦτε < **kleute* : стинд. *śró-ta*) срећемо и редуликовано 2. лице множине императива κέκλυτε.

2.2.3. Сигматски аорист

Још индоевропско, првобитно атематско образовање, код којег се у грчком α, настало у првом лицу једнине од наставка *-m*, проширило на друга лица у својству тематског вокала (алтернирајући у 3.сг. са ε), као и код неких коренских атематских аориста (2.1.1). Сигматском аористу својствена је

¹²⁵ Првобитно је нагласак био на тематском вокалу, доцније се у складу са општом тенденцијом код грчког глагола повлачи према почетку, а задржао се само у појединим облицима: императиву, нпр. ἰδέ, γενοῦ, партиципу, нпр. ἰδῶν, инфинитиву, нпр. ἰδεῖν.

¹²⁶ Класично ἤλυθε са синкопом.

¹²⁷ Са аналошком дужином *ī*.

¹²⁸ Ређи облици са *e*-базом полазили су од 3. лица једнине: ἔτεμε < **e-temH₂-t*.

¹²⁹ Грчки изворно **εγευκ^v-ε/o-*, где се редуликација *ue-* контраховала са почетним гласом нулске базе корена *uk^m-* у *ueuk^m-* (слично као у стинд. *va-uc-* > *voc-*), а онда се у грчком дифтонг *eu* због претходног *u* и следећег *k^m* дисимиловао у *ei*: **ue-ik^m-*; уп. кор. **uek^m-* и ἔπος = стинд. *vácas-* ‘реч’. У развоју **k^m* грчки је уопштио π настало пред *o*, староиндијски *c* настало пред *e*.

¹³⁰ Презент θεῖνω 1.2.3.

наглашена *e*-база у корену, продужена у индикативу активном, на коју долази суфикс *s* (а на њега су изворно непосредно додавани наставци *-m*, *-s*, *-t* итд.).¹³¹ Тако поређење $\acute{\epsilon}\delta\epsilon\iota\zeta\alpha$ и лат. *pf.* < аог. *dīxī* са авест. *dāiš* 2.sg., где је *ai* одраз дугог дифтонга, упућује на праие. **(e-)dēik-s-*; исти продужени степен у староиндијском *acaiṣam*, лат. перф. < аор. *intel-lēx-ī* према *-lēg-ō*, стсл. **ꙗꙋѣꙋ** ‘гребох’ < **grēb-s-m* према презенту **ꙗꙋѣꙋ**, **ѡꙋѣꙋ** ‘бодох’ < **bōd-s-m*: **ѡꙋѣꙋ**. У грчком је код дифтоншких коренова на консонат по Остхофовом закону дошло до скраћивања (**ἔδηξα* > $\acute{\epsilon}\delta\epsilon\iota\zeta\alpha$: $\delta\epsilon\acute{\iota}\kappa\nu\mu\iota$), па је по аналогiji и у другим случајевима уопштен кратак вокал презента: $\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\zeta\alpha$: $\lambda\acute{\epsilon}\gamma\omega$ (али лат. *lēxī*).¹³² У грчком се сигматски аорист ширио на рачун старих атематских образовања, нпр. $\acute{\epsilon}\zeta\epsilon\nu\zeta\alpha$ према стинд. *yoj-am* < **Hieug-m*, како на консонантске основе — чији се завршни глас са *s* стапао или пред њим губио према гласовним законима: $\acute{\epsilon}\theta\rho\epsilon\psi\alpha$, $\acute{\epsilon}\lambda\rho\alpha\zeta\alpha$, $\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\iota\sigma\alpha$) — тако и на вокалске, где је *-s-* између сугласника по фонетским законима морало прећи у *-h-*, а затим испасти. Код њих је, оно, међутим, реституисано према консонантским основама, нпр. $\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\nu\sigma\alpha$ према $\acute{\epsilon}\zeta\epsilon\nu\zeta\alpha$ уместо **ἔπλευθα*; та реституција се десила још пре микенског периода, уп. мик. *e-re-u-te-ro-se* = $\acute{\eta}\lambda\epsilon\nu\theta\acute{\epsilon}\rho\omega\sigma\epsilon$.

2.2.3.1. Накнадни или суплеторски аорист

Насупрот претходно реченом, основе на ликвиду и назал развијале су се у сигматском аористу према фонетским законитостима, те је код њих *-s-* иза *r*, *l*, *n*, *m* испадало уз накнадно дужење претходног коренског вокала: $\acute{\epsilon}\delta\epsilon\iota\sigma\alpha$: $\delta\acute{\epsilon}\rho\omega$, $\acute{\epsilon}\nu\epsilon\iota\mu\alpha$: $\nu\acute{\epsilon}\mu\omega$.

2.2.3.2. Хомерски „мешовити“ аористи

У хомерском језику постоји малобројна категорија сигматско-тематских аориста: индикативи $\beta\acute{\eta}\sigma\epsilon\tau\omicron$, $\delta\acute{\upsilon}\sigma\epsilon\tau\omicron$, $\acute{\iota}\zeta\omicron\nu$, императиви $\lambda\acute{\epsilon}\zeta\epsilon\omicron$ „лези“, $\acute{\omicron}\rho\sigma\epsilon\omicron$ „дигни се“, $\acute{\alpha}\zeta\epsilon\tau\epsilon$, $\omicron\acute{\iota}\sigma\epsilon\tau\epsilon$, инф. $\acute{\alpha}\zeta\acute{\epsilon}\mu\epsilon\nu(\alpha\iota)$, $\omicron\acute{\iota}\sigma\acute{\epsilon}\mu\epsilon\nu\alpha\iota$. У најмању руку делом, посредни су стари имперфекти од десидеративних презента који су у грчком постали футури ($\beta\acute{\eta}\sigma\omicron\mu\alpha\iota$, $\delta\acute{\upsilon}\sigma\omicron\mu\alpha\iota$).¹³³

¹³¹ Том првобитно атематском индикативу одговарало је тематско образовање конјунктива помоћу кратког вокала, какво се за сигматски аорист још чува код Хомера (нпр. $\beta\acute{\eta}\sigma\omicron\mu\epsilon\nu$ адхорт. ‘пођимо’ као $\acute{\iota}\omicron\mu\epsilon\nu$ према атематском презенту $\acute{\epsilon}\acute{\iota}\mu\iota$, уп. 1.1.1).

¹³² Могућ остатак првобитне апофоније могло би представљати дужење завршног вокала пред сигмом: $\acute{\epsilon}\phi\acute{\iota}\lambda\eta\sigma\alpha$: $\phi\acute{\iota}\lambda\acute{\epsilon}\text{-(}i\text{)}\omega$ према $\acute{\epsilon}\lambda\eta\zeta\alpha$: $\lambda\acute{\epsilon}\gamma\omega$. Стара може бити и разлика у превоју између презента и аориста код $\acute{\epsilon}\tau\epsilon\iota\sigma\alpha$: $\tau\acute{\iota}\nu\omega$, стинд. *acaiṣam* < **e-kēl-s-m*, $\acute{\epsilon}\phi\theta\epsilon\iota\sigma\alpha$: $\phi\theta\acute{\iota}\nu\omega$ (уп. 2.1).

¹³³ Класични јонско-атички облик $\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\sigma\omicron\nu$: дор.-еол. $\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\tau\omicron\nu$ биће другог порекла; исто необјашњено σ и у футуру хом.-стјон. $\pi\epsilon\sigma\acute{\epsilon}\omicron\mu\alpha\iota$, ат. $\pi\epsilon\sigma\omicron\acute{\upsilon}\mu\alpha\iota$ уместо $\ast\pi\epsilon\tau\epsilon[\sigma]\omicron\mu\alpha\iota$: стинд. *pati-syāti*.